

Ellen van Wolde

Moord in de afgesloten kamer

Achtien jaar lang heerste koning Eglon van Moab over de Israëlieten. Toen ze JHWH te hulp riepen, stuurde hij hun Ehud, een linkshandige. Hoe kon hij Eglon vermoorden en vervolgens ontsnappen? Een 'murder mystery'.

Het gebeurde meer dan vijftien jaren geleden. Op een bijeenkomst van Nederlandse en Zuid-Afrikaanse oudtestamentici sprak professor Ferdinand Deist uit Stellenbosch over Rechters 3, het verhaal over Ehud en Eglon. Hij opende mijn ogen voor elementen in de tekst die ik nog nooit gezien had. Niet veel later is Ferdinand Deist volledig onverwacht overleden. Hij heeft wat hij toen vertelde, niet gepubliceerd. Later ben ik elders enkele van zijn ideeën tegengekomen. Gaandeweg heb ik nog wat meer informatie verzameld en het resultaat van deze speurtocht bied ik u hier aan. Maar de originator van deze ideeën is Deist. Zijn naam moet hierbij genoemd worden.

Moab en Benjamin

De eeuwen vóór het ontstaan van de koninkrijken van Israël en Juda (de laatste eeuwen van het tweede millennium voor het begin van de christelijke jaartelling) zijn roerig. Het heuvelland van Kanaän, de Jordaanvallei en Jordanië zijn verdeeld in een myriade van kleine rijkjes. Lokale leiders bestrijden elkaar, waarbij nu eens de ene dan weer de andere de overhand heeft. De (tijdelijke) winnaars leggen de overwonnenen schatting of belasting op en verbinden hun politieke macht aan de religieuze macht van hun godheid. In het centrale bergland van Kanaän leven families, clans en stammen die hun identiteit ontleenen aan hun gezamenlijke god, JHWH. Het noordelijke deel van het gebied bestaat uit groene glooiende heuvels; dat is Efraïm, dat eeuwen later Samaria zal gaan heten. Het zuidelijke deel bevat vooral veel kale heuvels en heet Juda. De hoogvlakte ertussenin is Benjamin. Het is een gebied waarin veel van de bijbelse verhalen plaatsvinden. De stam van Benjamin neemt ook in het boek Rechters een cruciale plaats in. De naam van de stam gaat terug op de

jongste zoon van Jakob, maar betekent tevens 'zoon (*ben*) van de rechterhand (*jamin*)'.

In de aanloop van het verhaal in Rechters 3,14-15 wordt verteld dat de Israëlieten achttien jaar lang onderworpen zijn aan koning Eglon van Moab: 'Toen riepen zij de HEER te hulp, en de HEER zond iemand om hen te bevrijden: Ehud, zoon van Gera uit de stam Benjamin, een linkshandige.' De lezer weet genoeg: een linkshandige zoon van de rechterhand, dat moet wel vuurwerk opleveren.

Rechters 3,11-30*Nieuwe Bijbelvertaling*

¹¹ Veertig jaar had het land rust. Toen stierf Otniël.

¹² Weer deden de Israëlieten wat slecht is in de ogen van de HEER. Daarom zette de HEER koning Eglon van Moab aan om de wapens tegen Israël op te nemen.

¹³ Eglon wist ook de Ammonieten en de Amalekieten op zijn hand te krijgen. In een gezamenlijke aanval versloegen ze Israël en maakten zich meester van de Palmstad.

¹⁴ Achttien jaar moesten de Israëlieten koning Eglon van Moab dienen.

¹⁵ Toen riepen ze de HEER te hulp, en de HEER zond iemand om hen te bevrijden: Ehud, de zoon van Gera uit de stam Benjamin, een linkshandige. Deze Ehud ging namens de Israëlieten schatting afdragen aan koning Eglon.

¹⁶ Maar eerst liet hij zich een kort tweesnijdend zwaard maken dat hij onder zijn kleding verborg, op zijn rechterheup.

¹⁷ Nadat hij de schatting aan de vadsig dikke koning Eglon had aangeboden,

¹⁸ deed hij zijn dragers uitgeleide,

¹⁹ maar zelf maakte hij bij de stenen beelden bij Gilgal rechtsomkeert. Hij liet zich bij de koning aandienen met de mededeling dat hij een geheime boodschap voor hem had. Op een wenk van de koning verlieten alle aanwezigen de zaal.

²⁰ Ehud ging naar de koning, die zich had teruggetrokken in de koelte van zijn bovenvertrek, en zei: 'Ik heb voor u een boodschap van God.' Toen de

koning opstond van zijn troon,

²¹ trok Ehud met zijn linkerhand het zwaard van zijn rechterheup en stak het in Eglons buik.

²² De kling verdween tussen de vetkwabben, die zich daarna ook om het gevest sloten, want Ehud trok het zwaard niet terug maar liep snel de kamer uit,

²³ de galerij op, nadat hij de deuren van het vertrek van binnenuit vergrendeld had.

²⁴ Hij was nog niet weg, of de dienaren van de koning kwamen de zaal weer binnen. Ze merkten dat de deuren van het bovenvertrek waren vergrendeld en zeiden tegen elkaar: 'Hij heeft zich zeker weer afgezonderd om zijn behoefte te doen.'

²⁵ Ze wachtten een hele tijd, maar de deuren van het vertrek werden niet geopend. Ten slotte haalden ze een sleutel en openden de deur van buitenaf – en daar lag hun heer, dood op de grond.

²⁶ Ehud had van hun getalm gebruik gemaakt om te ontsnappen. Hij passeerde de stenen beelden en ontkwam naar Seïra.

²⁷ Bij zijn aankomst in het bergland van Efraïm blies hij op de ramshoorn. Onder zijn aanvoering kwamen de Israëlieten uit de bergen.

²⁸ Hij zei tegen hen: 'Volg mij, want de HEER heeft uw vijanden, de Moabieten, aan u uitgeleverd.' Ze volgden hem en bezetten de oversteekplaatsen in de Jordaan, zodat er geen Moabiet meer langs kon.

²⁹ De Israëlieten versloegen ongeveer tienduizend Moabieten. Hoewel het stuk voor stuk stevige, strijdbare mannen waren, ontkwam er niet een.

³⁰ Moab moest die dag buigen voor Israël, en het land had tachtig jaar rust.

Voordat dat losbreekt, is koning Eglon van Moab aan de macht. Het enige wat van hem verteld wordt in dit verhaal, is dat hij vadsig dik is. Dat betekent naast veel eten ook veel macht en rijkdom. Aan de rijken moet altijd meer gegeven worden, dus de onderworpen stammen zijn hem belastingplichtig. Moab ligt in het huidige Midden-Jordanië, op de hoogte van de palmstad Jericho. Met hulp van de andere volkeren in Jordanië, de Ammonieten (de naam is nog aanwezig in Amman, de huidige hoofdstad van Jordanië) en de Amalekieten, heeft Eglon oorlogen gevoerd en de Israëlieten verslagen. Zo is Eglon aan de macht gekomen en heeft hij zich gevestigd in het 'paleis' of luxueuze woonhuis in Jericho.

Het verhaal

Beladen met goederen die de Israëlieten als schatting

aan Moab moeten betalen, gaat Ehud op weg. Bij koning Eglon aangekomen betaalt hij en vertrekt weer met zijn dragers. Halverwege de terugweg keert hij om. Alleen deze keer. Hij laat zich opnieuw bij de koning aandienen en zegt een geheime boodschap te hebben. Het kan voor een koning geen kwaad goed geïnformeerd te zijn, en Eglon laat Ehud dan ook toe, terwijl hij alleen is in zijn bovenkamer. Nu blijkt waar linkshandigheid goed voor is. Natuurlijk, Ehud werd gefouilleerd op wapens bij zijn toelating tot de koning, maar Ehud had apart een kleine dolk laten maken en die onder zijn rechterheup verborgen, zodat hij daar als linkshandige gemakkelijk bij kon. Met dat wapen steekt hij de koning neer en hij verlaat de kamer, de deur aan de binnenkant vergrendelend. De dienaren van de koning staan buiten de dichte deur te wachten en zetten te laat de achtervolging in, zodat Ehud kan ontsnappen. Later

zullen de Israëlieten onder zijn aanvoering de Moabieten verslaan.

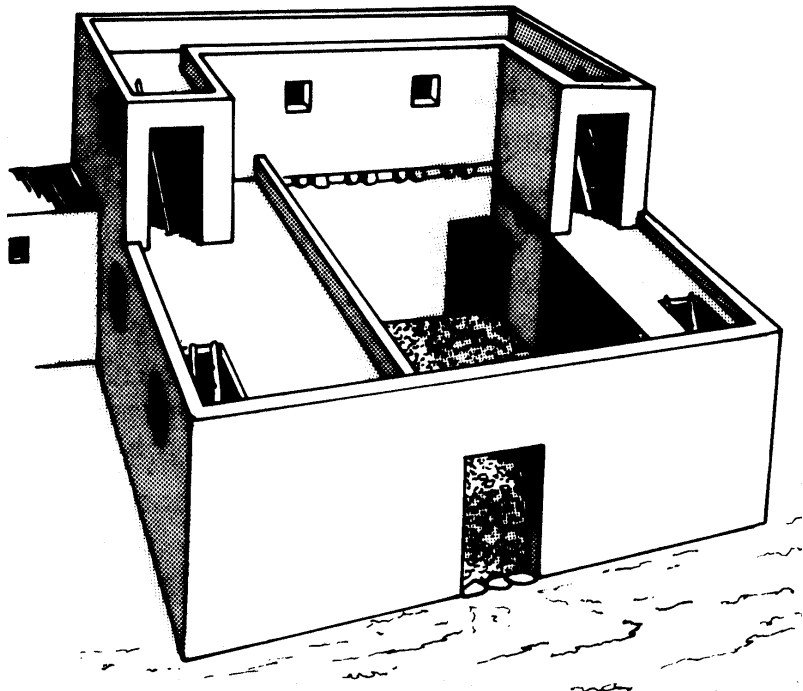
Er zijn echter enkele ongerijmdheden in dit verhaal. Hoe kan Ehud alleen toegang krijgen tot de koning? Hoe kan hij ontsnappen en de deur van de kamer aan de binnenkant vergrendelen? Waarom wachten de dienaren met binnengaan bij hun eigen koning? Met andere woorden: wie verklaart deze 'moord in de gesloten kamer'?

De bovenkamer

De eerste aanwijzing voor de oplossing is te vinden in de benaming van het vertrek waar de moord plaatsvindt. In de verzen 20, 23 en 24 staat die ruimte omschreven als de 'bovenkamer' (Hebreeuws 'aliya), hetgeen verwijst naar een kamer op de bovenverdieping.

Net als bij elk moordverhaal is een goede voorstelling van de ruimtelijke omgeving onontbeerlijk. In die tijd komt in Israël de vierkamerwoning voor, die bestaat uit drie evenwijdige 'schepen' en een vierde dat er haaks op ligt (zie afbeelding). Het middelste van de drie evenwijdige 'schepen' is een open binnenplaats. Een van de andere naast de open hof is wel overdekt, maar heeft geen zijmuur naar de binnenruimte toe en is een soort open veranda. In die ruimte staan de oven, waarin het brood gebakken werd, en de haard. Het slaapvertrek is de *chèdèr*, het vertrek dat dwars op de binnenplaats ligt en dat alleen via deze binnenplaats te bereiken is. De meer luxueuze woningen hebben, althans gedeeltelijk, een tweede verdieping, 'bovenkamer' genoemd. Deze ligt in de meeste gevallen boven de *chèdèr*, het stevigste deel van het huis. In deze bovenkamer zijn vaak ramen met houten spijlen ervoor, waar de wind doorheen kan blazen, zodat het vaak de koelste plek van het huis is. Soms wordt deze gebruikt als slaapkamer, soms als eetkamer.

Ons verhaal begint in Rechters 3,19, wanneer koning Eglon verneemt dat iemand een geheime boodschap voor hem heeft. De koning stuurt daarop de mensen om hem heen weg. De weergave van de NBV – 'Op

Reconstructie van een viervertrekkenhuis (uit: C.H.J. de Geus, *De Israëliëische Stad*, Kampen 1984)

een wenk van de koning verlieten alle aanwezigen de zaal' – roept het beeld op van een koning die audiëntie houdt in een grote zaal. Alsof Eglon te vergeleken is met de Zonnekoning die in Versailles audiëntie houdt, of met Filips II in El Escorial. Dit beeld is misplaatst. De zaal is slechts een kamer. De koning is wel omvangrijk, maar zijn rijk is toch heel wat kleiner dan dat van Filips II. Het Hebreeuws vermeldt slechts dat de koning in reactie op het bericht van iemand met een boodschap om stilte verzoekt en dat allen die om hem heen stonden (= zijn dienaren) van hem weggingen. In vers 20 komt Ehud bij de koning, die op dat moment alleen is.

De tweede aanwijzing staat in vers 24. De ruimte die eerst 'de bovenkamer' werd genoemd, heet nu 'de slaapkamer' (*chèdèr*). Van zowel de bovenkamer als de slaapkamer wordt gezegd dat het een koele plek is. Bovendien geven de woorden van de dienaren die merken dat de deuren van dit vertrek vergrendeld zijn, een indicatie van de aard van het vertrek: 'Hij is zeker zijn behoefte aan het doen.' Voor wat hier vertaald is met 'zijn behoefte doen', staat in het Hebreeuws 'zijn voeten bedekken'. In 1 Samuël 24,3 komt precies dezelfde uitdrukking voor wanneer Saul een grot in gaat om zijn behoefte te doen. De NBV heeft misschien vanwege de omvang van de koning gedacht dat hij vaak naar de wc ging, want heeft

‘weer’ toegevoegd: ‘Hij heeft zich zeker weer afgezonderd om zijn behoefte te doen.’ In de grondtekst ontbreekt dit element.

Uit deze twee aanwijzingen kunnen we de conclusie trekken dat het vertrek waar koning Eglon zit, een boven(slaap)kamer is met een toilet.

Toiletten en aanverwante zaken

Een derde aanwijzing is te vinden wanneer men zich een voorstelling tracht te maken van hoe in het oude Nabije Oosten toiletten eruitzagen. Dit kan op grond van archeologische informatie over de materiële cultuur van die tijd.

In Mesopotamië heeft men in het paleis van Eshnunna (ongeveer 2300 vóór Christus) zes toiletten gevonden, elk bestaande uit een verhoogde stoel van gebakken stenen, met een gat in het midden en een afvalcontainer eronder. Deze was via buizen verbonden met een verderop gelegen beerput van ongeveer een meter diep. In elk toilet was een grote waterkruik, met een scheplepel om het doorspoelen te bevorderen. In Nuzi (een provinciehoofdstad vlak bij het huidige Kirkuk in Noordoost-Irak) heeft men in een paleisachtig gebouw uit 1350 vóór Christus een luxueus toilet gevonden. Het is een stoelachtige inrichting, opgebouwd uit een aantal opgestapelde plavuizen, waarvan de bovenste van mooi marmer is. Het vormt een oppervlakte waarop men kan zitten. In het midden zit een gat. Erachter, recht tegen de muur, staat een grote vlakke steen die sprekend lijkt op de Geberit-spoeling van een modern Nederlands toilet. Naast het toilet in Nuzi trof men waterkruiken aan voor de waterspoeling. Elders in Egypte en het oude Nabije Oosten zijn meer toiletten gevonden, maar deze lijken meer op de Franse sta-closets, dus zonder een pot of stoel om op te zitten. Voor het oude Nabije Oosten lijkt daarom de conclusie gerechtvaardigd dat men gebruik maakte van sta-closets in gewone huizen en van toiletten met wc-potten in patriciërshuizen en paleizen; daarbij kenden sommige paleizen zelfs een afwateringssysteem.

Ook in Israël blijkt dat het geval te zijn geweest. Want in 1980 vond men bij opgravingen van de berg Ophel in Jeruzalem in een vierkamerwoning een kleine kamer (krap anderhalve meter in het vierkant) met in de hoek een installatie van een grote steen (45 x 50 cm) met een groot gat in het midden. Deze installatie was vastgezet in de vloer en ietwat verhoogd. Onder het gat zat een put van twee meter diep. In de buurt trof men een aardewerken kom

aan. Chemische analyse van het materiaal uit de put bevestigde de hypothese dat het hier om een toilet-pot ging. Vooral de stoelachtige inrichting maakt deze vondst in Jeruzalem (die gedateerd wordt in de zevende of zesde eeuw vóór Christus) zo uniek.

Een vierde aanwijzing is de taal. Welke woorden werden er gebruikt in verband met sanitaire behoeften? Urine wordt in de Hebreeuwse bijbel vaak aangeduid met ‘water’ (*majim*), of met ‘water van je benen’ (vergelijk de eerder genoemde eufemistische omschrijving van genitaliën als ‘voeten’ of ‘benen’, zie onder meer 2 Koningen 18,27). Menselijke excrementen worden of in het algemeen als vuil of afval betiteld of, meer specifiek, ‘excrementen’ genoemd. Waar het Nederlands het zelfstandig naamwoord ‘uitwerpsel’ kent als afgeleide van het werkwoord ‘uitwerpen’ of het zelfstandig naamwoord ‘ontlasting’ van ‘(je) ontlasten’, kent het Hebreeuws het zelfstandige naamwoord ‘uitgangsel’ (*tse’a* of *tso’a*) als afgeleide van het werkwoord ‘uitgaan’ (*jat-s’a*): ‘dat wat van je uitgaat’ is dus menselijk drek of ontlasting. Zo staat er in Deuteronomium 23,13-14: ‘Ga naar buiten, graaf met een schep een gat, en bedek dat wat van je uitgaat (dat wil zeggen: je uitwerpselen).’ Bij dieren gebruikt men het woord *peresj*, fecaliën, in het bijzonder wanneer sprake is van de ontlasting die wordt aangetroffen in de ingewanden van dieren die worden geofferd (Exodus 29,14; Leviticus 4,11; 8,17; 16,27; Numeri 19,5; Maleachi 2,3). Kortom, wanneer het woord ‘uitgaan’ wordt gebruikt in een toiletachtige context, kan dit ook een andere connotatie hebben.

De moord in de gesloten kamer

Met deze *clues* in ons hoofd, kunnen we de *murder mystery* in Rechters 3,19-24 oplossen. We hebben nu alle gegevens.

Koning Eglon zit alleen in zijn bovenkamer, waarin blijkens vers 24 ook een toilet staat. Ehud komt binnen. De koning staat op van zijn stoel. Als met de stoel hier de troon van de koning bedoeld zou zijn, zou hij waarschijnlijk niet zijn opgestaan voor een onderdaan; Eglon staat dus op van de toiletpot. Dan stapt Ehud op hem af en komt dichterbij om hem de goddelijke boodschap in te fluisteren. En hij steekt toe. De moord zelf is zeer plastisch beschreven. Er staat niet dat Ehud kwam, stak en overwon. Nee, er staat dat Ehud de dolk zo diep in de buik van de koning steekt dat zelfs het handvat erin wegzakt. Nu is dat op zichzelf niet verwonderlijk, want dolken hadden in die tijd geen dwars stuk zoals middeleeuwse

Rechters 3,19-24

Eigen vertaling

Ehud keerde terug (...) en zei: Ik heb een heimmelijke zaak aan u, o koning! Die zei: St! En allen die om hem stonden, gingen van hem uit. En Ehud ging tot hem in, toen hij was zittende in de koele bovenkamer die hij voor zich alleen had; zo zei Ehud: Ik heb een woord van God voor u. Toen stond Eglon op van de stoel. Ehud strekte zijn linkerhand uit en nam de dolk van zijn rechterheup; hij stak deze in zijn buik, zodanig dat ook het hecht achter het lemmer inging en het vet om het lemmer toesloot (want hij trok de dolk niet uit zijn buik) en de drek uitging. Ehud ging uit naar de latrine-uitgang en vergrendelde de deuren van de bovenkamer aan de binnenkant. Nadat hij daardoor was uitgegaan, gingen Eglons dienaren in en zagen toe, en zie, de deuren van de bovenkamer waren vergrendeld. Zij zeiden: Hij is zeker zijn voeten aan het bedekken in de koele slaapkamer. Zij wachtten een lange tijd en zie, hij opende de deuren van de bovenkamer niet. Toen namen zij de sleutel en openden de deuren van buitenaf. En zie, hun heer lag dood op de grond. Maar Ehud had kunnen ontkomen terwijl zij talmden.

of moderne exemplaren. Maar het detail van de vetkwabben van de koning die zich achter het lemmet sluiten, is meer dan dat. Het tovert een beeld voor onze ogen van de wijze waarop de dolk met lemmet en handvat en al in de vette buik verdwijnt. Het gevolg wordt hilarisch beschreven: uit de wond komt de darminhoud naar buiten, wat – medisch gezien – mogelijk is als Ehud de dikke darm heeft geperforeerd. Het woord voor darminhoud dat hier staat is *parsjedon*, van *peresj*, het woord voor fecaliën dat uitsluitend voor dieren wordt gebruikt, om de ontlasting te beschrijven die nog in hun ingewanden zit. Eglon sterft als een beest. En de zinspelende naam die van 'gl, 'stierkalf', komt, speelt zeker mee. De koning, die zich aan het ontlasten was, wordt met een dolk doorstoken, waardoor de darminhoud eruit komt. Alleen op een andere plek dan gebruikelijk.

Het hilarische verhaal gaat door. Want in het volgende vers staat de route waarlangs Ehud ontsnapt. Hij doet de deur van de kamer aan de binnenkant dicht en ontvlucht via de latrine (*misdaron*, in de NBV ten onrechte vertaald met 'galerij'). Dit is de opslagcontainer onder het toilet van de koning, die via een toegangsweg voor de dienaren toegankelijk is en

waarlangs zij normaal gesproken de sanitaire tanks wegnemen om die te legen. Het is dus het verhaal van de uitgangen. In de letterlijke vertaling van deze tekst (zie kader) komen deze bewegingen duidelijker naar voren dan in de NBV.

In dit verhaal spelen de werkwoorden 'uitgaan' en 'ingaan' ook in een ander opzicht een cruciale rol. Zij liggen namelijk ten grondslag aan de opbouw van de tekst, die een concentrisch patroon vormt van ingaande en uitgaande bewegingen.

vers	werkwoord	onderwerp
19b	uitgaan	Moabitische dienaren
20a	ingaan	Ehud
22a	ingaan	Ehuds dolk
22b	uitgaan	Eglons uitwerpselen
23a	uitgaan	Ehud
24a	uitgaan	Ehud
24a	binnengaan	Moabitische dienaren

De bewegingen van de Moabitische dienaren van Eglon omringen de kernhandelingen van het verhaal; zij verlaten aan het begin het toneel om er aan het einde terug te keren. Ehuds binnengaan in het privé-vertrek van de koning en zijn vertrek daaruit omringen de feitelijke moord. De moord zelf is beschreven door middel van Eglons dolk die in de buik van de koning ingaat. De dolk komt er niet meer uit, maar Eglons darminhoud wel. Ehud gaat vervolgens via de gebruikelijke 'uitgangselen-uitgang' weg. In het centrum van deze concentrische structuur staat de vernedering van Eglon en wat er uit hem tevoorschijn komt. En zo is een verhaal dat op het eerste gezicht iets van een literaire thriller heeft, uiteindelijk een verhaal van spot en hilariteit geworden.

Een warrige tijd, zo begon dit artikel, met roerige gebeurtenissen, die vanuit het heden van de schrijver worden verteld. Vreemde koningen uit het verleden worden in de zeik gezet ter meerdere eer en glorie van de eigen grote helden. Ook dit soort verhalen maakt deel uit van de eigen geschiedenis en drukt iets uit van de eigen identiteit.

Literatuur

- C.H.J. de Geus, *De Israëlitische stad*, Kampen 1984;
- Y. Shiloh, 'The City of David. Archaeological Project. The Third Season-1980', *Biblical Archeologist* (1981), 161-170;
- B. Halpern, 'The Assassination of Eglon. The First Locked Room Murder Mystery', *Bible Review* 4/6 (1988), 32-42;
- M.L. Barré, 'The meaning of PRSDN in Judges III 22', *Vetus Testamentum* XLI, 1 (1991), 1-11.